Archive of SID.ir

مطالعات و سیاست‌های اقتصادی

دو فصلنامهٔ مطالعات و سیاست‌های اقتصادی
دوره یازدهم، شمارهٔ یک، بهار و تابستان ۱۴۰۳
شمارهٔ پیاپی ۲۱، صص ۷-۳۲
مقالهٔ پژوهشی

Economic ESP

The Journal of Economic Studies and Policies
Semi-annual, Vol. 11, No. 1, Spring & Summer 2024
Issue 21, pp. 7-32
Original Article

بررسی اثرات مالی اجتماعی اسلامی (شاخص زکات)، شاخص توسعه انسانی اسلامی وکیفیت حکمرانی نهادی بر کاهش فقر در کشورهای منطقه منا

سعید کیان پور*
محسن حاجیان**
DOI: https://doi.org/10.22096/esp.2024.2014928.1747

[تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۱۲ ـ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۰۱]

چکیده

این تحقیق با هدف بررسی تأثیرات مالی اجتماعی اسلامی، شاخص توسعه اسلامی و شاخص‌های کلان بر کاهش فقر در کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۲ انجام شده است. مطالعه از یک مدل اثر ثابت برای تحلیل رابطه بین متغیرها استفاده می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد شاخص توسعه انسانی اسلامی به عنوان شاخصی برای کیفیت منابع انسانی، از کاهش فقر در کشورهای منتخب حمایت می‌کند. همچنین زکات، اعتراض و پاسخگویی و درجه باز بودن اقتصاد با فقر رابطه منفی و معناداری دارد. از سوی دیگر کیفیت حکمرانی، جمعیت، تورم و نرخ ارز بر نرخ فقر تأثیر چندانی ندارد. این یافته‌ها برای دولت‌ها می‌تواند همچون پایه‌ای در سیاست‌گذاری حل فقر، مورد استفاده قرار گیرد. منحصر به فرد بودن این پژوهش استفاده از شاخص توسعه انسانی اصلاح‌شده بر اساس اهداف پنج‌گانه اسلامی و بررسی تجربی تأثیر آن بر فقر است.

واژگان کلیدی: تأثیرات مالی اجتماعی اسلامی؛ توسعه انسانی؛ شاخص کیفیت نهادی؛ فقر.

طبقه‌بندی موضوعی: I31, I32, I38, O53.

* استادیار، گروه اقتصاد، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) Email: s_kianpoor@pnu.ac.ir
** دانشجوی کارشناسی ارشد اقتصاد، گروه اقتصاد، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
Email: mohsenhajian.eco@gmail.com

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

۱. مقدمه

فقر یک مسئله اقتصادی اجتماعی است که ناشی از عوامل مختلف است.[۱] علل فقر کمبود سرمایه و ابزار تولید، نیروی کار باکیفیت، فرصت‌های شغلی و انگیزه برای توسعه است. یکی از دلایل بالا بودن نرخ فقر در کشورهای سازمان همکاری اسلامی (Organisation of Islamic Cooperation)، کیفیت پایین منابع انسانی است. این موضوع در نرخ بالای بیکاری منعکس می‌شود که در سال ۲۰۲۰ به ۷/۱ درصد رسید و بالاتر از میانگین جهانی باقی ماند.[۲] علاوه بر این، برخی کشورهای سازمان همکاری اسلامی دارای سیستم‌های دولتی هستند که حمایت اجتماعی را در اختیار شهروندان قرار نمی‌دهند. برای مثال، تنها ۲۵ کشور سازمان همکاری اسلامی، ۱۵ تا ۲۰ درصد از هزینه‌های آموزش و پرورش را در سال ۲۰۱۸، در مقایسه با دیگر کشورهای سازمان همکاری اسلامی در سال ۲۰۰۰ به خود گرفته‌اند.[۳] در نتیجه سطح سرمایه انسانی، بهره‌وری و درآمد ملی این کشورها پایین باقی می‌ماند.

شاخص کیفیت انسانی (Human Quality Index (HQI)) شاخصی اقتصادی است که منعکس‌کننده وضعیت رفاه و توسعه در جامعه هدف خواهد بود. کیفیت انسانی رویکردی چندبعدی دارد و ابعاد مختلفی را با میانگین‌های وزن‌دار مورد سنجش قرار می‌دهد. بررسی وضعیت این شاخص نقش تعیین‌کننده‌ای در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی اقتصادی-اجتماعی دارد. بهبود در وضعیت این شاخص نشان از دستیابی به توسعه پایدار و بهبود کیفیت زندگی در جامعه دارد. شاخص کیفیت انسانی به عنوان نشان‌دهنده وضعیت و شرایط ظرفیتی ابعاد مختلف انسان دومین ابزار قادر به کمک به کاهش فقر است.[۴] شاخص توسعه انسانی (Human Development Index) مکرر برای ارزیابی سطح کیفیت انسان استفاده می‌شود.[۵] از دیدگاه اسلامی، کیفیت انسان با استفاده از شاخص توسعه انسانی اسلامی (Islamic Human Development Index) اندازه‌گیری می‌شود. شاخص توسعه انسانی

1. Nguyen Minh Ha, Nguyen Dang Le, and Pham Trung-Kien, "The impact of urbanization on income inequality: A study in Vietnam," *Journal of Risk and Financial Management* 12, no. 3 (2019): 146-159.

2. Amer Al-Roubaie, "Islamic Social Finance and Global Inequalities: The Case of COVID-19," *TAFHIM: IKIM Journal of Islam and the Contemporary World* 15, no. 2 (2022): 1-26.

3. Tika Widiastuti et al., "The nexus between Islamic social finance, quality of human resource, governance, and poverty," *Heliyon* 8, no. 12 (2022): 1-10.

4. S. Anwar et al., "Human Quality Index Measurement: A Literature Review." *International Journal of Social Science* 4, no. 1 (2024): 47-52.

5. Manuel Carlos Nogueira and Mara Madaleno, "Are international indices good predictors of economic growth? Panel data and cluster analysis for European Union countries," *Sustainability* 13, no. 11 (2021): 1-24.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

اسلامی ابزاری برای سنجش توسعه انسانی مبتنی بر اصول اسلامی به منظور دستیابی به رفاه است.[۶] شاخص توسعه انسانی اسلامی یک اندازه‌گیری جامع بر اساس ابعاد پنج هدف اسلامی(اهداف یا مقاصد شریعت) است.[۷] توسعه انسانی متغیری است که می‌توان آن را در نظر گرفت، چراکه کیفیت بالاتر منابع انسانی ممکن است تأثیر قابل توجهی در کاهش سطح فقر فراهم کند.[۸] از ابزارهای متعددی می‌توان برای کاهش سطح فقر استفاده کرد. زکات یک ابزار مالی اجتماعی اسلامی است که به منزلهٔ یک عامل اجتماعی عمل می‌کند. زکات وسیله اقتصادی اجتماعی برای کاهش فقر و تأمین منابع به فقرا و محرومان است. زکات نیز در پرداختن به مسائل فقر نقش مهمی دارد.[۹] اما این سؤال پیش می‌آید که زکات به عنوان یک ابزار مالی اجتماعی اسلامی چقدر بر کاهش فقر تأثیر دارد؟

همچنین حقوق، حقوق فردی و کیفیت مقررات و خدمات دولت برای یک نهاد یا کشور، همگی نمونه‌هایی از کیفیت نهادی هستند. شاخص‌های حکمرانی جهانی، راهنمای ریسک کشور بین‌المللی و آزادی اقتصادی روش‌های متعددی برای اندازه‌گیری کیفیت حکمرانی نهادی هستند.[۱۰] حال باید دید آیا کیفیت عالی نهادی می‌تواند مشکلات نابرابری درآمدی را بهبود بخشد و فقر را در کشور کاهش دهد؟

ازاین‌رو این تحقیق با هدف بررسی تأثیرات مالی اجتماعی اسلامی(زکات)، شاخص توسعه انسانی اسلامی و کیفیت حکمرانی بر کاهش فقر در پی جستجو و کاوش برای جواب دادن به این سؤالات خواهد بود. در این رابطه محققان زیادی در پی یافتن عوامل مؤثر بر کاهش فقر بوده‌اند.[۱۱] اما این مطالعه بر عواملی تمرکز دارد که می‌توانند بر کاهش فقر در

6. Maya Masita Septiarini and Sri Herianingrum, "Analisis I-HDI (Islamic Human Development Index) di Jawa Timur," *Jurnal Ekonomi Syariah Teori dan Terapan* 4, no. 5 (2017): 381-395.

7. Muhammad Reza, Hijri Juliansyah, and Yulius Dharma, "The effect of Islamic human development index on poverty level in Bireuen district period 2000-2017," *Journal of Malikussaleh Public Economics* 1, no. 2 (2020): 35-43.

8. Vika Annisa Qurrata and Nadiah Ramadhani, "The impact of HDI, minimum wages, investment and grdp on poverty in East Java in 2019," *KnE Social Sciences* (2021): 411-418; Clement Moyo, Syden Mishi, and Ronney Ncwadi, "Human capital development, poverty and income inequality in the Eastern Cape province," *Development Studies Research* 9, no. 1 (2022): 36-47.

9. Mejda Bouanani and Besma Belhadj, "Does zakat reduce poverty? Evidence from Tunisia using the fuzzy approach," *Metroeconomica* 71, no. 4 (2020): 835-850.

10. Ichraf Ouechtati, "Financial inclusion, institutional quality, and inequality: An empirical analysis," *Journal of the Knowledge Economy* 14, no. 2 (2023): 620-644.

11. Salman Ahmed Shaikh, "Zakat collectible in OIC countries for poverty alleviation: a primer on empirical estimation," *International Journal of Zakat* 1, no. 1 (2016): 17-35; Mohamed

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

کشورهای سازمان همکاری اسلامی تأثیر داشته باشند و با این حال هیچ تحقیقی انجام نشده است که جنبه‌های اهداف شریعت را در مورد کاهش فقر در کشورهای منطقه منا در نظر بگیرد و ازاین‌رو یک نوآوری محسوب می‌شود.

۲. مبانی نظری

از نظر روی[۱۲] فقر بیش از حد وضعیت پیچیده‌ای است که می‌تواند از دیدگاه‌های مختلف از جمله فرهنگی، اجتماعی و تاریخی مورد مطالعه قرار گیرد. همچنین چاندرا[۱۳] بیان می‌کند گرسنگی و سوءتغذیه، دسترسی محدود به آموزش و سایر خدمات اساسی، تبعیض و طرد اجتماعی و عدم مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها همگی نمونه‌هایی از پیامدهای فقر هستند. در این خصوص بوآنانی[۱۴] بیان می‌کند فقر یک چالش بزرگ و یک مسئله جدی به‌ویژه در کشورهای درحال‌توسعه بوده است . فقر به تعداد فقرای شناسایی‌شده‌ای گفته می‌شود که قادر به به دست آوردن سطح آستانه مشخصی از درآمد (به اصطلاح خط فقر) برای حفظ استانداردهای اولیه زندگی نیستند. به گفته بانک جهانی، فقر اساسی‌ترین محدودیت انتخاب‌ها و فرصت‌های توسعه انسانی برای زندگی سالم و خلاقانه، برخورداری از استاندارد شایسته آزادی، احترام به خود و کسب احترام دیگران است.[۱۵] فقر به دو نوع مطلق و نسبی طبقه‌بندی می‌شود. به گزارش بانک جهانی، یک خانوار در صورتی در فقر مطلق محسوب می‌شود که درآمد روزانه آن کمتر از خط فقر ۱.۹ دلار باشد. در همین حال یورواستات یک متریک فقر نسبی را بر اساس «فاصله اقتصادی» به کار می‌گیرد که با سطح درآمد ٪۶۰ از میانه درآمد خانوار مطابقت دارد.[۱۶]

Aslam Haneef et al., "Integration of waqf-Islamic microfinance model for poverty reduction: The case of Bangladesh," *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management* 8, no. 2 (2015): 246-270; Nasim Shah Shirazi, Sajid Amin Javed, and Dawood Ashraf, "Remittances, economic growth and poverty: A case of african OIC member countries," *The Pakistan Development Review* (2018): 121-143.

12. Poulomi Roy, Soma Ray, and Sushil Kumar Haldar, "Socio-economic determinants of multidimensional poverty in rural West Bengal: A household level analysis," *Journal of Quantitative Economics* 17 (2019): 603-622.

13. Hukum Chandra, "District-level estimates of poverty incidence for the state of West Bengal in India: application of small area estimation technique combining NSSO survey and census data," *Journal of Quantitative Economics* 19, no. 2 (2021): 375-391.

14. Bouanani and Belhadj, "Does zakat reduce poverty?" 835-850.

15. "The State of Development and Shared Prosperity in OIC Countries," World Bank, accessed Febrauary 29, 2017, https://elibrary.worldbank.org/doi/10.1596/978-1-4648-0926-2_ch2.

16. Abdel-Hameed M Bashir, "Reducing poverty and income inequalities: Current approaches

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

فقر بـه درآمـد سـرانه پـایین، عـدم دسترسـی بـه خـدمات اجتمـاعی ماننـد مراقبت‌هـای بهداشتی، آموزش، مصرف کم کالری، و امید به زندگی کوتاه‌تر گفته می‌شود. فقر از نظر اسـلام به زندگی زیر سطح کافی گفته می‌شود که می‌توان آن را یک زنـدگی خـوب انسـانی در زمـان و مکان خاصی توصیف کرد. سطح فقر مشترک را نیـز می‌تـوان بـا اسـتفاده از اهـداف شـریعت تخمین زد.[۱۷] الغزالی که یک شخصیت اسلامی است فقر را به دو نوع فقر مادی و فقر معنـوی تقسیم می‌کند. تعریف از فقر معنوی شامل انسانی است که وجود روحانی و وجـودی خـویش را فراموش و ترک کرده است. در نتیجه این امر گروه هدف را می‌تـوان بـه چهـار دسـته تقسـیم کرد. نخست، کسانی هستند که از نظر معنوی و مادی فقیر هستند. دوم اینکه کسـانی هسـتند که از نظر معنوی فقیر اما از نظر مادی ثروتمند هستند. سوم، کسانی که از نظر معنوی ثروتمند اما از نظر مادی فقیر هستند؛ و چهارم، کسانی که از نظر معنوی ثروتمنـد هسـتند امـا از نظـر مادی فقیر.[۱۸] به گفته صادق[۱۹] فقـر را می‌تـوان از سـه طریـق کـاهش و تحـت کنتـرل درآورد: نخست می‌توان آن را با تضمین رشد درآمد و همچنین توزیع درآمد برابر و فرصت‌ها برای همـه کنترل کرد. دومین قدم با کنترل شیوه‌ها و روندهای ناکارآمد اقتصادی در کشور اسـت. سـوم، اقدامات اصلاحی مانند پرداخت انتقالی می‌تواند در جهت کنترل فقر استفاده شود.

مفهوم توسعه به عنـوان یـک فراینـد چندبعـدی نگـاه می‌شـود کـه تغییـرات سـاختارهای اجتماعی، نگرش‌های جامعه، و نهادهای ملی را در خود جای می‌دهد.پارادایم توسـعه کنـونی بر توسعه منابع انسانی تأکید دارد. توسعه انسان با گسترش توانایی‌ها تعریف می‌شود، انسـان‌ها هم به عنوان وسیله و هم هدف نهـایی تمـام فراینـدهای توسـعه خـدمت می‌کننـد.[۲۰] شـاخص توسعه انسانی یک ابزار برای ارزیابی توسعه انسانی اسـت. ایـن موضـوع برگرفتـه از شـاخص کمبود نیازهای اساسی سال ۱۹۹۴ است. شاخص توسعه انسانی یک شاخص ترکیبی از چهار شاخص است. هر جزء سه بعد اصلی توسعه انسانی را منعکس می‌کند: طول عمـر، دانـش، و

---

and Islamic perspective," *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics* 31, no. 1 (2018): 93-104.

17. Yasir Aziz et al., "The nexus between zakat and poverty reduction, is the effective utilization of zakat necessary for achieving SDGs: A multidimensional poverty index approach," *Asian Social Work and Policy Review* 14, no. 3 (2020): 235-247.

18. Fawad Khaleel, "Redefining Poverty and Its Measurement: An Islamic Political Economy Perspective," *Global Review of Islamic Economics and Business* 4, no. 2 (2017): 68-81.

19. AbulHasan M Sadeq, "Poverty alleviation: an Islamic perspective," *Humanomics* 13, no. 3 (1997): 110-134.

20. Roy, Ray, and Haldar, "Socio-economic determinants of multidimensional poverty in rural West Bengal," 603-622.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

دسترسی به منابع. با این حال، این اندازه‌گیری کامل نیست. یکی از انتقاداتی که در شاخص توسعه انسانی مطرح شده این است که از اخلاق طلاق گرفته است.[۲۱]

شاخص توسعه انسانی اسلامی دستیابی به رفاه انسانی را با برآورده کردن نیازهای اساسی از جمله الزامات جسمی و اخلاقی اندازه‌گیری می‌کند تا انسان‌ها با خوشحالی در این جهان و در زندگی بعدی (رسیدن به فلاح) زندگی کنند. شاخص توسعه انسانی اسلامی یک ابزار اندازه‌گیری جامع‌تر از شاخص توسعه انسانی است زیرا شریعت پنج بعدی اهداف را برای ارزیابی توسعه انسانی به کار می‌گیرد. همچنین در رابطه با مبانی نظری زکات می‌توان گفت زکات یک تعهد مالی است که هر مسلمانی باید انجام دهد. زکات ابزار مالی اجتماعی اسلامی است که به عنوان وسیله‌ای برای توزیع ثروت در درون جامعه عمل می‌کند. زکات بزرگ‌ترین و عادلانه‌ترین سیستم توزیع مجدد است. زکات ابزار مهمی در چارچوب اجتماعی و اقتصادی اسلامی است. هدف اولیه زکات توزیع ثروت ثروتمندان به فقرا برای رسیدن به عدالت اجتماعی و اقتصادی، افزایش رشد اقتصادی و کاهش فقر و نابرابری در جامعه است.[۲۲]

سطح فقر تحت تأثیر چندین متغیر اقتصاد کلان قرار دارد. اولی شاخص قیمت مصرف‌کننده است که به عنوان نیابتی برای تورم عمل می‌کند. تورم به افزایش سطح کلی قیمت اقتصاد تعریف می‌شود.[۲۳] در پردازش داده‌ها، رابطه بین شاخص قیمتی مصرف‌کننده و فقر با یک رابطه مثبت مشخص می‌شود که در آن زمانی که تورم افزایش می‌یابد بر افزایش تعداد فقرا تأثیر خواهد داشت. در واقع تورم تأثیر منفی بر جامعه دارد. وقتی تورم بالا می‌رود، قیمت کالاها و خدمات را بالا می‌برد و قدرت خرید مردم را کاهش می‌دهد و درآمد واقعی افراد را پایین می‌آورد. سپس بر فقر فزاینده جامعه تأثیر دارد.[۲۴]

متغیر دوم درجه باز بودن تجارت است. باز بودن تجارت که با نام تجارت باز نیز شناخته می‌شود، نوعی تجارت بین‌المللی است که سریع‌تر از تجارت منطقه‌ای در داخل یک کشور گسترش می‌یابد. باز بودن تجارت با فراهم کردن فرصت‌های متعدد برای توسعه کسب‌وکار،

21. Salman Syed Ali and Hamid Hasan, "Measuring Deprivation from Maqāṣid Al-Sharīʿah Dimensionsin OIC Countries: Ranking and Policy Focus," *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics* 31, no. 1 (2018): 3-26.

22. Russell Powell, "Zakat: Drawing insights for legal theory and economic policy from Islamic jurisprudence," *Pitt. Tax Rev.* 7 (2009): 10-17.

23. Brian C Jenkins, "A Python-based undergraduate course in computational macroeconomics," *The Journal of Economic Education* 53, no. 2 (2022): 126-140.

24. Simon Neaime and Isabelle Gaysset, "Financial inclusion and stability in MENA: Evidence from poverty and inequality," *Finance Research Letters* 24 (2018): 230-237.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

درآمد سرانه را بالا می‌برد. در نتیجه تغییرات اقتصادی ایجادشده توسط اصلاحات تجاری آزادتر می‌تواند مشوق‌های مالی تولید کند که در درجه اول سرمایه‌گذاران خارجی را به گسترش کسب‌وکار خود تشویق می‌کند. باز بودن تجارت رابطه منفی و قابل توجهی با سطح فقر در جامعه دارد و این نشان می‌دهد که هر چه باز بودن تجاری یک کشور با کشورهای دیگر بیشتر باشد، کاهش فقر کشور بیشتر است. این اتفاق به این دلیل رخ می‌دهد که باز بودن تجارت بالاتر نشان‌دهنده همکاری‌ها و اثرات اقتصادی بین‌المللی بهتری بر افزایش درآمد دولتی است که در نهایت بر کاهش سطح فقر تأثیر می‌گذاشت.[۲۵]

متغیر سوم نرخ ارز است. نرخ ارز با ضرب محاسبه می‌شود. قیمت ارز خارجی یک واحد ارز داخلی در سطح قیمت داخلی ضرب در سطح قیمت خارجی است.[۲۶] به نظر آپرجیس،[۲۷] از طریق حواله‌ها، استهلاک نرخ ارز واقعی تأثیر مثبت بیشتری بر فقر دارد. علاوه بر این، نرخ ارز می‌تواند با کاهش رقابت صادراتی و افزایش کسری معامله، بر اقتصاد کلان یک کشور تأثیر داشته باشد. علاوه بر این، اجاز و همکاران[۲۸] اعلام کردند که استهلاک ارز محلی هزینه ورودی‌های وارداتی را بالا می‌برد؛ در نتیجه هزینه‌های تولید بنگاه‌های وارداتی را بالا می‌برد.

جمعیت یک مسئله اساسی در توسعه یک کشور است، زیرا رشد کنترل‌نشده جمعیت تأثیر منفی بر رشد اقتصادی دارد. مطالعات قبلی که رابطه جمعیت و فقر را بررسی می‌کردند، نتایج متناقضی را به دنبال داشت. نفوذ جمعیت بر اقتصاد بسیار وابسته به کیفیت جمعیت است. رشد جمعیت یکی از عوامل ایجادکننده مشکلات فقر است. رشد جمعیتی که با ویژگی‌های بهتر انسانی حمایت نمی‌شود، این پتانسیل را دارد که شکاف بین ثروتمندان و فقرا را گسترده‌تر کند و بخش مالی و اقتصادی را به هدفی دشوارتر برای رسیدن به آن برساند. علاوه بر این، رشد جمعیت می‌تواند رابطه مثبتی با فقر داشته باشد اگر مانع توسعه اقتصادی شود، به این معنی که رشد جمعیت نمی‌تواند تولید را افزایش دهد، بنابراین می‌تواند نیاز به مصرف خروجی تولید را کاهش دهد.[۲۹]

25. Bhanu Pratap Singh, "Institutional quality and poverty reduction in BRICS," *Poverty & Public Policy* 13, no. 4 (2021): 335-350.

26. Cletus C. Coughlin and C. G. Koedijk, "What do we know about the long run real exchange rate?" *The Federal Reserve Bank of St. Louis Review* 72, no. 1 (1990): 35-48.

27. Nicholas Apergis and Arusha Cooray, "Asymmetric real exchange rates and poverty: The role of remittances," *Emerging Markets Review* 35 (2018): 111-119.

28. Taufeeq Ajaz et al., "Stock prices, exchange rate and interest rate: evidence beyond symmetry," *Journal of Financial Economic Policy* 9, no. 1 (2017): 2-19.

29. Syaeful Bakhri and Pahrul Fauzi, "Significant role of economic growth in alleviating

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

۳. پیشینه تحقیق

اعظم و همکاران[۳۰] تحقیقات تجربی در مورد زکات انجام داده‌اند که وضعیت پاکستان را بررسی و کشف کرده‌اند که زکات می‌تواند رفاه مردم را در این کشور بهبود بخشد. زکات به عنوان پرداخت انتقالی، ابزار مهمی برای دستیابی به رفاه اجتماعی در جامعه در ایدئولوژی اسلامی است. این مطالعه با استفاده از داده‌های سطح خرد و کلان برای پاکستان، سعی دارد تأثیر زکات بر توسعه اقتصادی را تحلیل کند. تحلیل کلی نشان می‌دهد که زکات تأثیر مثبتی بر توسعه اقتصادی پاکستان دارد.

در مطالعه‌ای دیشاپریه[۳۱] که با استفاده از روش تجزیه و تحلیل داده‌های پانل پویا به بررسی تأثیر اقتصاد کلان بر نابرابری درآمد در ۳۳ کشور آسیایی پرداخته است، به این نتیجه رسید که یکی از شاخص‌های کیفیت نهادی یعنی بی‌ثباتی سیاسی به عنوان نزدیک به خطر سیاسی می‌تواند تأثیر مثبتی بر سطح نابرابری درآمد در اندونزی داشته باشد.

شیرازی و همکاران[۳۲] در رابطه با تأثیر اقتصاد کلان بر نابرابری درآمد به این نتیجه رسیدند که این امر افزایش سرمایه مالی را افزایش خواهد داد و اقتصاد جامعه را به‌طورکلی بهبود خواهد بخشید. این تحقیق با هدف بررسی تأثیرات مالی اجتماعی اسلامی(زکات)، شاخص توسعه انسانی اسلامی و کیفیت حکمرانی بر کاهش فقر در ۳۹ کشور عضو سازمان همکاری اسلامی از سال ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۰ انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهند که شاخص توسعه انسانی اسلامی به عنوان شاخصی برای کیفیت منابع انسانی، از کاهش فقر در کشورهای سازمان همکاری اسلامی حمایت می‌کند.

عزیز و همکاران[۳۳] در مقاله‌ای تأثیر زکات را به عنوان یک ابزار اختیاری و اجباری مورد بحث قرار دادند و همچنین اثرات آن بر فقر را واکاوی کردند. آن‌ها بیان کردند که زکات ابزاری اجباری است که افراد را برای پاسخگویی به نیازهای دریافت‌کنندگان خود تجهیز می‌کند. علاوه بر این، این مطالعه تأیید و اعتباربخشی کرد که زکات تأثیر منفی بر فقر چندبعدی دارد.

---

poverty," *1st Paris Van Java International Seminar on Health, Economics, Social Science and Humanities Atlantis Press* 535 (2020): 504-507.

30. Muhammad Azam, Nasir Iqbal, and Muhammad Tayyab, "Zakat and economic development: Micro and macro level evidence from Pakistan," *Bulletin of Business and Economics* 3, no. 2 (2014): 85-95.

31. N. P. R. Deyshappriya, "Impact of Macroeconomic Factors on Income Inequality and Income Distribution in Asian Countries," *ADBI Working Paper* 696 (2017).

32. Shirazi, Javed, and Ashraf, "Remittances, economic growth and poverty," 121-143.

33. Aziz et al., "The nexus between zakat and poverty reduction," 235-247.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

شوکت[۳۴] کشف کرد که زکات از نظر آماری تأثیر مثبت قابل توجهی بر سرمایه‌گذاری خارجی و سرمایه‌گذاری داخلی و همچنین کاهش فساد دارد. لازم به ذکر است که شوکت از شاخص‌های ناامنی سیاسی، قدرت نهادی، فساد، مصرف دولت، سهولت انجام کسب و کار و حاکمیت قانون به عنوان پراکسی برای کیفیت نهادی استفاده کرده است.

ایسلام[۳۵] در مطالعه‌ای در سال ۲۰۲۰ تأثیر عوامل مؤثر بر کیفیت‌های نهادی را بررسی کرد و شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی را مورد ارزیابی قرار داد. او در این تحقیق نشان داد یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر زندگی اجتماعی و اقتصادی یک جامعه، کیفیت نهادهای آن است.

کوراتا[۳۶] در سال ۲۰۲۱ در پژوهشی کاربردی بین توسعه انسانی و فقر کشف کرد که توسعه انسانی تأثیر منفی و معنی‌داری بر فقر دارد. فقر یک مشکل جدی در شرق جاوه (یکی از استان‌های کشور اندونزی) است.

مویو[۳۷] در سال ۲۰۲۲ اثبات کرد جهانی‌شدن و شهرنشینی تأثیر مثبت قابل توجهی بر نابرابری درآمد دارد، درحالی‌که شاخص توسعه انسانی تأثیر منفی قابل توجهی بر نابرابری درآمدی در کشورهای گنجانده‌شده دارد.

بر اساس پژوهش‌های پیشین عدم بررسی منطقه منا مشهود است. برخی از این پژوهش‌ها ناحیه‌های جغرافیایی محدودی را مورد بررسی قرار داده‌اند؛ اما با توجه به وسعت جامعه و جهان اسلام، بررسی منطقه منا دید وسیع‌تر و کارآمدتری را ارائه خواهد داد. همچنین برخی از این پژوهش‌ها تعداد محدودی از شاخص‌ها را در مطالعه خود در نظر داشته‌اند؛ اما در این پژوهش تلاش شده است که شاخص‌های مرتبط و مؤثر بیشتری در مطالعه نقش داشته باشند.

۴. روش تحقیق

روش مطالعه تحقیق پیش رو علمی و از نظر هدف این پژوهش کاربردی است. همچنین روش به کار گرفته‌شده مناسب با این موضوع و هدف به صورت تحلیلی-کمّی است. قلمرو

34. Badiea Shaukat and Qigui Zhu, "Finance and growth: Particular role of Zakat to levitate development in transition economies," *International Journal of Finance & Economics* 26, no. 1 (2021): 998-1017.
35. Mollah Aminul Islam et al., "Financial development and foreign direct investment—The moderating role of quality institutions," *Sustainability* 12, no. 9 (2020): 1-22.
36. Qurrata and Ramadhani, "The impact of HDI, minimum wages," 411-418.
37. Moyo, Mishi, and Ncwadi, "Human capital development," 36-47.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

مکانی تحقیق کشورهای منطقه منا و شمال آفریقا است. بازه زمانی پژوهش مورد نظر به دلیل اهمیت سلامت داده‌های مربوطه سال‌های ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۲ تعیین شده است. داده‌های تحقیق از سایت‌های LEGATUM و ICRG و SERSIC و WDI استخراج گردیده است. برای بررسی این موضوع از مدل تجربی استفاده شده است. اثر شاخص توسعه انسانی اسلامی، کیفیت نهادی و متغیرهای کلان اقتصادی بر فقر در کشورهای منتخب اسلامی به شرح زیر در معادله آمده است :

$$1)\quad Pit = \alpha + \beta 1IHDIit + \beta 2ZRit + \beta 3IQit + \beta 4TOit + \beta 5ERit + \beta 6CPIit + \beta 7POPit + \varepsilon it$$

IHDI: شاخص توسعه انسانی اسلامی

ZR: نرخ زکات

IQ: کیفیت نهادی

TO: باز بودن تجارت

ER: نرخ مبادله ارز

CPI: شاخص قیمت مصرف‌کننده

POP: جمعیت

در این مطالعه چندین مدل تجربی به کار گرفته خواهد شد. این کار برای آزمون استحکام یا قوام تأثیر متغیر مستقل به متغیر وابسته انجام می‌شود. علاوه بر این، استفاده از انواع مدل با هدف تجزیه و تحلیل اثر سازگار شاخص توسعه انسانی اسلامی و سایر شاخص‌ها بر کاهش فقر خواهد بود. تخمین در این بخش به صورت داده‌های تابلویی یا پانل دیتا صورت خواهد گرفت.

شاخص توسعه انسانی اسلامی

شاخص توسعه انسانی مرکب از امید به زندگی، تحصیلات (میانگین سال‌های تحصیل تکمیل شده و سال‌های مورد انتظار تحصیل در هنگام ورود به سیستم آموزشی) و شاخص‌های درآمد سرانه که برای رتبه‌بندی کشورها در چهار سطح توسعه انسانی استفاده می‌شود و یکی از ابزارهای ارزیابی توسعه انسانی است. این شاخص از شاخص UNDP در سال ۱۹۹۴ به دست آمده است. شاخص توسعه انسانی یک شاخص ترکیبی از چهار شاخص است. هر جزء منعکس‌کننده سه بعد اصلی توسعه انسانی است: طول عمر، دانش و دسترسی به منابع. با این حال، این اندازه‌گیری کامل نیست. چندین مطالعه تلاش کرده‌اند شاخصی بسازند که دین و

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

اخلاق را دربرگیرد. یکی از نتایج، شاخص توسعه انسانی اسلامی (Islamic Human Development Index) است. شاخص توسعه انسانی اسلامی ابزاری است که برای ارزیابی توسعه انسانی از دیدگاه اسلام بر اساس اهداف شریعت استفاده می‌شود. مبتنی بر پنج بعد یعنی ایمان (دین)، نفس (نفس)، عقل (عقل)، نسل (نسل) و ثروت (مال) است. شاخص توسعه انسانی اسلامی با برآوردن نیازهای اولیه رفاه انسان برای دنیا و آخرت را اندازه‌گیری می‌کند. شاخص توسعه انسانی اسلامی ابزار اندازه‌گیری جامع‌تری نسبت به شاخص توسعه انسانی است، زیرا از اهداف شریعت پنج‌بعدی برای ارزیابی توسعه انسانی استفاده می‌کند.[۳۸]

گام بعدی در توسعه شاخص توسعه انسانی اسلامی، نمایه‌سازی با استفاده از رویکرد حداقل و حداکثر ارزش است. مقادیر حداقل و حداکثر برای تبدیل شاخص‌های بیان شده در واحدهای مختلف به شاخصی از ۰ تا ۱ تنظیم شده است. فرمول تقریب حداکثر و حداقل به شرح زیر است:

شاخص نشانگر = (مقدار واقعی-مقدار حداقل)/(مقدار حداکثر-مقدار حداقل)

پس از نمایه‌سازی حداقل و حداکثر مقادیر شاخص‌ها برای هر بعد، مقدار شاخص توسعه انسانی اسلامی با ترکیب مقادیر شاخص پنج‌بعدی محاسبه می‌شود. مقدار شاخص توسعه انسانی اسلامی با استفاده از فرمول زیر در معادله محاسبه می‌شود.

شاخص توسعه انسانی اسلامی= (۲۰٪ * شاخص دین) + (۲۰٪ * شاخص نفس) + (۲۰٪ * شاخص عقل) + (۲۰٪ * شاخص نسل) + (۲۰٪ * شاخص مال)

این مطالعه از روش شاخص وزنی ساده (Simple Weighted Index) برای محاسبه شاخص توسعه انسانی اسلامی و درصد هر بعد استفاده کرد. روش شاخص وزنی ساده روشی است که توسط مرکز مطالعات استراتژیک زکات (Puskas) از مؤسسات زکات دولتی اندونزی توسعه‌یافته است. روش شاخص وزنی ساده روشی برای گرفتن ویژگی‌های متعدد است که در آن وزن‌های هر بعد از پیش تعریف شده در وزن‌های متغیر ضرب می‌شوند و سپس با هم جمع می‌شوند. این مطالعه ارائه برای هر بعد را تعیین می‌کند که ۲۰٪ است که تعداد کل ابعاد ۵ است تا درصد ۱۰۰٪ به دست آید.

امتیاز شاخص توسعه انسانی اسلامی از ۰ تا ۱ متغیر است که نمره نزدیک‌تر به ۱ نشان‌دهنده توسعه انسانی بهتر و نمره نزدیک‌تر به ۰ نشان‌دهنده توسعه ضعیف انسانی است.

38. Septiarini and Herianingrum, "Analisis I-HDI," 381-395.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

شاخص توسعه انسانی اسلامی در این مطالعه بر اساس خوشه‌بندی شاخص توسعه انسانی به چهار دسته تقسیم می‌شود:

جدول (۱): رتبه‌بندی شاخص توسعه انسانی اسلامی

فهرست	امتیاز
توسعه انسانی اسلامی بسیار بالا	۱-۰/۸۰
توسعه انسانی اسلامی بالا	۰/۷۹-۰/۷۰
توسعه انسانی اسلامی متوسط	۰/۷۰-۰/۵۵
توسعه انسانی اسلامی پایین	<۰/۵۵

نرخ زکات

زکات یک واجب مالی است که هر مسلمان باید آن را انجام دهد. زکات یک ابزار مالی اجتماعی اسلامی است که به عنوان وسیله‌ای برای توزیع ثروت در جامعه عمل می‌کند. زکات ابزار مهمی در چارچوب اصول اقتصادی-اجتماعی اسلامی است. هدف اولیه زکات، توزیع ثروت ثروتمندان بین فقرا به منظور تحقق عدالت اجتماعی-اقتصادی، افزایش رشد اقتصادی و کاهش فقر و نابرابری در جامعه است.

نرخ زکات مورد مطالعه در تحقیق با استفاده از محاسبه می‌شود. نرخ زکات در این تحقیق با برآورد مجموعه وجوه زکات سرمایه‌گذاری با استفاده از فرمول زیر در معادله محاسبه شد:

نرخ زکات =۲.۵%* تشکیل سرمایه ناخالص

نرخ ۲.۵ درصد به کار گرفته می‌شود زیرا این نرخ زکات مالی است و به تعدادی از مطالعات قبلی اشاره می‌کند.[۳۹ و ۴۰]

شاخص کیفیت نهادی

قانون، حقوق فردی و کیفیت مقررات و خدمات دولتی در یک کشور یا مؤسسه همگی نمونه‌هایی از کیفیت نهادی هستند. کیفیت نهادی را می‌توان با استفاده از شش متغیر راهنمای ریسک بین‌المللی کشوری ارزیابی کرد: اعتراض و پاسخگویی (Voice and Accountability)، ثبات سیاسی و عدم وجود خشونت/تروریسم (Political Stability and

39. Shaukat and Zhu, "Finance and growth: Particular role of Zakat," 998-1017.
40. Bouanani and Belhadj, "Does zakat reduce poverty?" 835-850.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

Absence of Violence)، اثربخشی دولت (Government Effectiveness)، کیفیت نظارتی (Regulatory Quality)، حاکمیت قانون (Rule of Law) و کنترل فساد (Control of Corruption).[۴۱]

۵. بررسی متغیرهای تحقیق

در جدول زیر آمار توصیفی داده‌ها نشان داده شده است و از نظر توسعه انسانی، شاخص توسعه انسانی اسلامی دارای میانگین ۰/۴۷ است؛ به این معنا که توسعه انسانی در کشورهای منتخب از سطح متوسط کمتر است.

جدول(۲): نتایج آمار توصیفی

	ZR	VA	TR	RQ	RL	PS	POP	P	IHDI	GE	ER	CPI	CC
میانگین	۲۱.٦۹	۲۷.۵۰	۲۳.۲۳	۳٤.۹۹	۳۲.۳٤	۲٦.۵۵	۱٦.۹۲	٦۱.۲۲	۰.٤۷	۳٤.۵۳	٤.٤۷	۸.٦۹	۳۱.۰٦
حداکثر	۲۵.۰۹	٦۰.۱۹	۲٦.۷۲	۸۳.۱۷	۷۷.۸۸	۸۱.٤۰	۱۹.۲۷	۹۸.۱۰	۰.۷٤	۹۰.۸٦	۱۰.٦٤	۳۵۹.۰۹	۸۷.۲۰
انحراف معیار	۱.۵۸	۱۳.٤۲	۱.٦٦	۱۸.۸٦	۱۸.۲۸	۱۹.۸۲	۱.۱۳	۳۱.۸۹	۰.۱۱	۲۰.٤۸	۲.۷۱	۱۹.۷۵	۱۹.۷٦
تعداد مشاهده	٦٤۳	٦٤۳	٦٤۳	٦٤۳	٦٤۳	٦٤۳	٦٤۳	٦٤۳	٦٤۳	٦٤۳	٦٤۳	٦٤۳	٦٤۳

همخطی زمانی اتفاق می‌افتد که متغیرهای مستقل در مدل رگرسیون همبستگی بالایی با یکدیگر داشته باشند. تفسیر مدل را سخت می‌کند و همچنین یک مشکل بیش از حد برازش ایجاد می‌کند. این یک فرض رایج است که افراد قبل از انتخاب متغیرها در مدل رگرسیون آزمایش می‌کنند. ازاین‌رو در جدول ۳ نتایج آن گزارش شده است.

41. Md Qamruzzaman, "Nexus between economic policy uncertainty and institutional quality: evidence from India and Pakistan," *Macroeconomics and finance in emerging market economies* 16, no. 3 (2023): 389-408.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

جدول (۳): نتایج آزمون برای همخطی و ضریب همبستگی

	CC	CPI	ER	GE	IHDI	P	POP	PS	RL	RQ	TR	VA	ZR
CC													
CPI	-۰.۰۶												
ER	-۰.۴۶	-۰.۰۱											
GE	۰.۸۳	-۰.۰۶	-۰.۵۷										
IHDI	۰.۱۵	-۰.۰۴	-۰.۱۰	۰.۲۰									
P	-۰.۴۹	-۰.۰۵	۰.۴۲	-۰.۶۵	-۰.۱۲								
POP	-۰.۲۳	۰.۱۰	۰.۰۳	-۰.۱۳	۰.۲۱	۰.۲۴							
PS	۰.۵۷	-۰.۰۶	-۰.۲۴	۰.۵۷	-۰.۰۸	-۰.۳۶	-۰.۵۹						
RL	۰.۸۷	-۰.۰۹	-۰.۵۱	۰.۸۶	۰.۱۴	-۰.۴۵	-۰.۲۳	۰.۶۲					
RQ	۰.۷۸	-۰.۱۱	-۰.۵۳	۰.۸۴	۰.۰۹	-۰.۴۸	-۰.۳۴	۰.۶۵	۰.۸۵				

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

TR	۰.۲۹	۰.۰۴-	۰.۳۷-	۰.۵۰	۰.۳۰	۰.۶۵-	۰.۴۲	۰.۰۲	۰.۲۶	۰.۲۶			
VA	۰.۳۹	۰.۱۹-	۰.۰۲-	۰.۲۴	۰.۰۱	۰.۱۲	۰.۱۶-	۰.۳۰	۰.۴۵	۰.۴۰	۰.۲۵-		
ZR	۰.۱۹	۰.۰۶	۰.۲۸-	۰.۴۰	۰.۳۷	۰.۵۰-	۰.۶۲	۰.۱۵-	۰.۱۷	۰.۱۲	۰.۹۳	۰.۳۲-	

با توجه به اینکه همبستگی هیچ‌کدام از متغیرها به جز دو مورد بالای ۰/۹ نیست یعنی شاخصVIF آن‌ها زیر ۱۰ است و مشکل همخطی وجود ندارد.

همبستگی بین متغیرها را می‌توان در جدول مشاهده کرد. به جز متغیرهای باز بودن تجارت و نرخ زکات، سایر متغیرها ارتباطی با یکدیگر ندارند. متغیرهای باز بودن تجارت و نرخ زکات همبستگی قوی (۰/۹۳۳) دارند. اگر ضریب همبستگی بزرگ‌تر از ۰.۹ باشد، تقریباً به طور قطع مشکلات هم خطی وجود دارد؛ بنابراین این دو متغیر در یک مدل گنجانده نمی‌شوند. اگر یک مدل شامل متغیر باز بودن تجارت باشد، متغیر نرخ زکات به عنوان متغیر مستقل لحاظ نمی‌شود و بالعکس. در نتیجه، همه مدل‌ها عاری از مسائل هم خطی هستند.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

جدول (۴): نتایج آزمون واریانس ناهمسانی و خودهمبستگی

مدل	نوع آزمون	نوع آماره	درجه آزادی	میزان آماره	سطح معناداری	نتیجه
مدل۱	خودهمبستگی	F	F(1,27)	۳/۵۲	۰/۲۷	H_0
	واریانس ناهمسانی	Chi2	Chi2(1)	۳/۳۱	۰/۲۷	H_0
	آزمون نرمال بودن	جارک برا		۳۵۷۲/۲۷	۰/۹۷	باقیمانده‌ها نرمال هستند
مدل۲	خودهمبستگی	F	F(1,27)	۳/۵۳	۰/۷۷	H_0
	واریانس ناهمسانی	Chi2	Chi2(1)	٤/۱۳	۰/٤٤	H_0
	آزمون نرمال بودن	جارک برا		۳۵۷۵/۵٤	۰/۲۷	باقیمانده‌ها نرمال هستند
مدل۳	خودهمبستگی	F	F(1,27)	۳/۵۵	۰/۷۷	H_0
	واریانس ناهمسانی	Chi2	Chi2(1)	۰/۰۱	۰/۹۳	H_0
	آزمون نرمال بودن	جارک برا		۱۰۰۲٤۷/۹۹	۰/٦٤	باقیمانده‌ها نرمال هستند
مدل٤	خودهمبستگی	F	F(1,27)	۳/٤٦	۰/٦۷	H_0
	واریانس ناهمسانی	Chi2	Chi2(1)	۸/۵۹	۰/٤٤	H_0
	آزمون نرمال بودن	جارک برا		٦۱۹/۰۹	۰/۲٦	باقیمانده‌ها نرمال هستند
مدل۵	خودهمبستگی	F	F(1,27)	۳/۳۹	۰/٤۰	H_0
	واریانس ناهمسانی	Chi2	Chi2(1)	۷۰/۰۳	۰/٤۰	H_0
	آزمون نرمال بودن	جارک برا		٦۱۸/۲۱	۰/۳٦	باقیمانده‌ها نرمال هستند
مدل٦	خودهمبستگی	F	F(1,27)	۳/۳۰	۰/۸۸	H_0
	واریانس ناهمسانی	Chi2	Chi2(1)	۸/۸۰	۰/۳٤	H_0
	آزمون نرمال بودن	جارک برا		۷۸۰/۵۹	۰/٤۷	باقیمانده‌ها نرمال هستند
مدل۷	خودهمبستگی	F	F(1,27)	۳/۳۱	۰/۸۸	H_0
	واریانس ناهمسانی	Chi2	Chi2(1)	۰/۲۰	۰/٦٦	H_0

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

	آزمون نرمال بودن	جارک برا		۷۸٤/۱۵	۰/٦٤	باقیمانده‌ها نرمال هستند
مدل۸	خودهمبستگی	F	F(1,27)	۳/۲۳	۰/۳۸	H_0
	واریانس ناهمسانی	Chi2	Chi2(1)	۰/۵۲	۰/٤۲	H_0
	آزمون نرمال بودن	جارک برا		۱۸۷۲/۵٦	۰/۳۵	باقیمانده‌ها نرمال هستند
مدل۹	خودهمبستگی	F	F(1,27)	۳/۳۰	۰/٦۸	H_0
	واریانس ناهمسانی	Chi2	Chi2(1)	۵/۰۷	۰/۲۲	H_0
	آزمون نرمال بودن	جارک برا		۸٤۷/۵۸	۰/٦۰	باقیمانده‌ها نرمال هستند
مدل۱۰	خودهمبستگی	F	F(1,27)	۳/۳۱	۰/۵۸	H_0
	واریانس ناهمسانی	Chi2	Chi2(1)	۰/۱۵	۰/۷۰	H_0
	آزمون نرمال بودن	جارک برا		۸٦۰/۷۸	۰/۵۰	باقیمانده‌ها نرمال هستند
مدل۱۱	خودهمبستگی	F	F(1,27)	۳/۲۲	۰/۸۸	H_0
	واریانس ناهمسانی	Chi2	Chi2(1)	۱/۰٤	۰/۳۱	H_0
	آزمون نرمال بودن	جارک برا		۵۰٦/٦٤	۰/۲٤	باقیمانده‌ها نرمال هستند
مدل۱۲	خودهمبستگی	F	F(1,27)	۳/۲۳	۰/۳۸	H_0
	واریانس ناهمسانی	Chi2	Chi2(1)	۰/۰۷	۰/۸۰	H_0
	آزمون نرمال بودن	جارک برا		۵۷۱/۳۸	۰/۳۱	باقیمانده‌ها نرمال هستند
مدل۱۳	خودهمبستگی	F	F(1,27)	۳/۲۳	۰/٦۸	H_0
	واریانس ناهمسانی	Chi2	Chi2(1)	٤/۹۸	۰/۲۳	H_0
	آزمون نرمال بودن	جارک برا		٦۳۳/۸٤	۰/٤۱	باقیمانده‌ها نرمال هستند
مدل۱٤	خودهمبستگی	F	F(1,27)	۳/۳۱	۰/۸۸	H_0
	واریانس ناهمسانی	Chi2	Chi2(1)	۰/۸۵	۰/۳٦	H_0
	آزمون نرمال بودن	جارک برا		٤۹۷/۲٤	۰/۱۹	باقیمانده‌ها نرمال هستند
مدل۱۵	خودهمبستگی	F	F(1,27)	۳/۲۳	۰/۸۸	H_0
	واریانس ناهمسانی	Chi2	Chi2(1)	۰/۰۷	۰/۸۰	H_0

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

	آزمون نرمال بودن	جارک برا	۵۷۱/۳۸	۰/۲۱	باقیمانده‌ها نرمال هستند

همچنین در بررسی فروض رگرسیون مشخص شد باقیمانده‌های الگو نرمال هستند و دارای همسانی واریانس و عدم همبستگی می‌باشند. همچنین جهت بررسی آزمون خطای تصحیح از آزمون غیرخطی ریست رمزی استفاده می‌شود که بالا بودن ارزش احتمال فرضیه صفر پذیرفته می‌شود و نشان می‌دهد مدل به‌درستی تصریح شده است بر اساس نتایج حاصل از محاسبات پژوهش تمام موارد به جز نرخ ارز که آن هم با یک تفاضل‌گیری مانا می‌شود، مانا و پایدار هستند. ازاین‌رو به بررسی هم انباشتگی مدل نیز پرداخته می‌شود و همان‌طور که مشخص شد نتایج آزمون، نشان‌دهنده هم انباشتگی متغیرها می‌باشد. در نهایت مشخص شد مدل به صورت پانل و اثرات ثابت می‌باشد.

در این بخش به تخمین الگو با اثرات ثابت پرداخته می‌شود. قبل از ارائه تخمین پرداختن به این نکته ضروری است که در این مطالعه از ۱۵ مدل تجربی بر اساس مدل اثر ثابت استفاده شده است. این کار برای آزمایش استحکام و سازگاری تأثیر متغیر مستقل بر متغیر وابسته انجام می‌شود. علاوه بر این، استفاده از ۱۵ مدل با هدف تحلیل تأثیر ثابت شاخص توسعه انسانی اسلامی بر کاهش فقر است.

جدول (۵): نتایج تخمین پانل الگوهای تحقیق

متغیر	مدل۱	مدل۲	مدل۳	مدل٤	مدل٥
شاخص توسعه انسانی اسلامیIHDI	-۰/۳۰***	-۰/۳۰***	-٤/٥٤*	-۰/۳۲***	-۰/۳۱***
شاخص کیفیت سازمانی IQ	۰/۰۰	-۰/۰۰	۰/۰۳	-	-
نرخ ارزER	۰/۳۳	۰/۳۰	-۱/۳٤***	-	-۰/٥۱
شاخص قیمت مصرف‌کننده CPI	۰/۰۰	-	۰/۰۲**	-۰/۰۳***	۰/۰۲**
جمعیت POP	۱۰/۹٦***	۱۰/۹۲***	-	-۰/۱٤	-۰/۸٤

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

باز بودن تجارت TR	-	-	-	-۳/۵۹***	-۳/۶۲***
اعتراض و پاسخگویی VA	-	-	-	-۰/۰۰***	-۰/۰۰***
ثبات سیاسی و فقدان خشونت PS	-	-	-	-۰/۰۷***	-۰/۰۷***
کارآمدی حکومت GE	-	-	-	۰/۰٤	۰/۰٤
کیفیت قانون‌گذاری RQ	-	-	-	۰/۰۱	-
حاکمیت قانون RL	-	-	-	-۰/۱۵***	-۰/۱۵***
کنترل فساد CC	-	-	-	۰/۰۹***	۰/۰۹***
عرض از مبدأ CONS	۲۳٦/۸۹***	۲۳٦/۳۳***	٦۸/٤۰***	۱۳۲/۷۰***	۱۲٤/۰۹***

توجه: ***، ** و * به ترتیب در سطح معناداری ۱، ۱۰، و ۵ درصد معنی‌داری آماری را نشان می‌دهند.

منبع: محاسبات پژوهش

جدول (۶): نتایج تخمین پانل الگوهای تحقیق

متغیر	مدل٦	مدل۷	مدل۸	مدل۹	مدل۱۰
شاخص توسعه انسانی اسلامیIHDI	-۰/۳۱***	-۰/۳۲***	-۰/۲٤***	-۰/۳۰***	-۰/۳۱***
شاخص کیفیت سازمانی IQ	-	-	-	-	-
نرخ ارزER	-۰/۷٤**	-۰/٦۵**	-۰/۳۵	-۰/۳۳***	-۱/۱۹***
شاخص قیمت مصرف‌کننده CPI	۰/۰۳***	۰/۰۳***	۰/۰۱	-	-
جمعیتPOP	-۰/٦۳	-	۷/۸۸***	۱/۲۱	-

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

باز بودن تجارت TR	-۰/۰۰***	-۳/۹۱***	-	-۳/۸۳***	-۳/۶۵***
اعتراض و پاسخگویی VA	-۰/۰۰**	-۰/۰۰**	-۰/۰۰***	-۰/۰۰**	-۰/۰۰**
ثبات سیاسی و فقدان خشونت PS	-۰/۰۲	-۰/۰۱	-۰/۰۱	-۰/۰۲	-۰/۰۱
کارآمدی حکومت GE	-۰/۰۴	-۰/۰۴	-۰/۰۶**	-۰/۰۴	-۰/۰۴
کیفیت قانون‌گذاری RQ	-۰/۰۳	-۰/۰۳	۰/۱۰***	۰/۰۳	۰/۰۴
حاکمیت قانون RL	-۰/۰۰***	-۰/۰۰***	-۰/۰۰***	-۰/۰۰***	-۰/۰۰***
کنترل فساد CC	۰/۱۴***	۰/۱۴***	۰/۱۲***	۰/۱۴***	۰/۱۴***
عرض از مبدأ CONS	۱۳۷/۸۷***	۱۴۵/۱۰***	۱۹۰/۵۴***	۱۲۶/۸۱***	۱۴۲/۲۰***

توجه: ***، ** و * به ترتیب در سطح معناداری ۱، ۱۰، و ۵ درصد معنی‌داری آماری را نشان می‌دهند.

منبع: محاسبات پژوهش

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

جدول (۷): نتایج تخمین پانل الگوهای تحقیق

متغیر	مدل۱۱	مدل۱۲	مدل۱۳	مدل۱٤	مدل۱۵
شاخص توسعه انسانی اسلامی IHDI	-۰/۳٦***	-۰/۳۵***	-۰/۳٦***	-۰/۳٦***	-۰/۳۵***
شاخص کیفیت سازمانی IQ	-	-	-	-	-
شاخص زکات ZR	-۵/۲۰***	-۵/۰۱***	-٤/۲۷***	-۵/۳۰***	-۵/۰۱***
نرخ ارز ER	-۰/۷٦	-۱/٤٤***	-۰/۹۷***	-۰/۷٦**	-۱/٤٤***
شاخص قیمت مصرف‌کننده CPI	۰/۰۳**	-	-	۰/۰۳***	-
جمعیت POP	۳/۹۰***	٤/۵۲***	-	٤/۲٦***	٤/۵۲***
باز بودن تجارت TR	-	-	-	-	-
اعتراض و پاسخگویی VA	-۰/۱۲***	-۰/۱۲***	-۰/۱۲***	-۰/۱۲***	-۰/۱۲***
ثبات سیاسی و فقدان خشونت PS	-۰/۰۲	-۰/۰۲	-۰/۰۱	-۰/۰۲	-۰/۰۲
کارآمدی حکومت GE	-۰/۰۷*	-۰/۰٦*	-۰/۰٦*	-۰/۰۹***	-۰/۰٦*
کیفیت قانون‌گذاری RQ	۰/۰٤**	۰/۰۵**	۰/۰٦*	-	۰/۰۵**
حاکمیت قانون RL	-۰/۰۰***	-۰/۰۰***	-۰/۰۰***	-۰/۰۰***	-۰/۰۰***
کنترل فساد CC	۰/۰۸***	۰/۰۸***	۰/۰٦*	۰/۰۸***	۰/۰۸***
عرض از مبدأ CONS	۱۰۳/۲۲***	۹۱/۷۷***	۱۵۰/۱٤***	۹۸/۵۵***	۹۱/۷۷***

توجه: ***، ** و * به ترتیب در سطح معناداری ۱، ۱۰، و ۵ درصد معنی‌داری آماری را نشان می‌دهند.

منبع: محاسبات پژوهش

۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این مطالعه ۱۵ مدل مورد بررسی قرار گرفتند که موارد ذکرشده بر فقر اثرگذار بوده است. سایر مدل‌های ذکر نشده تأثیر معناداری بر فقر نداشته و به همین سبب ذکر نشده‌اند.

شاخص توسعه انسانی اسلامی به طور مداوم یک رابطه منفی معنادار با فقر دارد . سطح فقر در کشورهای منتخب با بهبود مستمر کیفیت انسانی بر اساس اهداف شریعت کاهش می‌یابد .نمره شاخص توسعه انسانی اسلامی بالاتر نشان‌دهنده سطح بالاتری از کیفیت ایمان، نفس، عقل، آیندگان و ثروت است. شاخص توسعه انسانی اسلامی بالاتر می‌تواند در دسترس بودن منابع انسانی آموزش‌دیده را افزایش دهد و درعین‌حال باعث تشویق توسعه و رشد

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

اقتصادی و همچنین کاهش سطح فقر شود. علاوه بر این، بهبود کیفیت انسانی می‌تواند فرصت‌های افراد را برای دستیابی به مشاغل با درآمد بالاتر افزایش دهد. در نتیجه باعث رشد اقتصادی خانوار می‌شود و پتانسیل کاهش فقر را دارد. بر این اساس برنامه‌ریزان بخش عمومی باید زمینه را برای توسعه کیفیت انسانی فراهم سازند تا به وسیله آن فقر در جامعه کاهش پیدا کرده و به سوی اهداف شریعت حرکت کند.

همان‌طور که در مدل‌های ۱، ۲ و ۳ مشاهده می‌شود، کیفیت دولتی که توسط شاخص کیفیت نهادی تبیین یافته است، به طور قابل توجهی بر فقر در کشورهای منتخب تأثیر نمی‌گذارد. شاخص کیفیت نهادی به شش متغیر تقسیم می‌شود. با این حال، متغیر اعتراض و پاسخگویی بر سطح فقر از نظر آماری تأثیر منفی می‌گذارد. اعتراض و پاسخگویی برای ارزیابی میزان مشارکت مردم یک کشور در انتخاب رهبران، آزادی بیان، آزادی تشکل و آزادی رسانه استفاده می‌شود . بر اساس یافته‌های این پژوهش، رابطه بین متغیرهای اعتراض و پاسخگویی و فقر به‌طور معناداری منفی است که بیانگر آن است که افزایش آزادی شهروندان در بیان خواسته‌های خود به دولت، بر نتایج بهتر توسعه اثرگذار بوده و به‌طور نسبی باعث کاهش نسبی در کشور می‌شود. بر این اساس دولت‌های اسلامی و حوزه منا با کوشش و اجرا جهت بهبود شرایط و امکانات اشکال آزادی زمینه‌ساز کاهش فقر خواهند بود.

در کشورهای منتخب، نرخ زکات رابطه منفی و معناداری با نرخ فقر دارد (به مدل‌های ۱۱ تا ۱۵ مراجعه کنید). از ۵ مدل آزمایش‌شده، زکات دارای ضریب نسبتاً پایداری است. این نشان می‌دهد که زکات به طور مداوم بر کاهش فقر تأثیر می‌گذارد. این نشان می‌دهد که زکات بالاتر می‌تواند فقر را در یک کشور کاهش دهد . زکات یکی از ابزارهای مالی در اقتصاد اسلامی است که می‌تواند با تقسیم درآمد از ثروتمندان به فقرا به فقرزدایی کمک کند. تلاش برای فقرزدایی از طریق استفاده از زکات می‌تواند به طرق مختلف انجام شود. اول از طریق افزایش ظرفیت تولید فقرا است. دوم اینکه می‌توان روحیه کارآفرینی را پرورش داد. سوم از طریق استفاده از پتانسیل اقتصادی منطقه‌ای و محلی برای توانمندسازی جامعه مستحق . بر این اساس زکات باید در دولت‌های مورد مطالعه بیش از گذشته مورد توجه سیاست‌گذاران قرار بگیرد. از مشکلات مربوط به عدم توسعه زکات در کشورهای اسلامی می‌توان به عدم آموزش همگانی صحیح و فراگیر، وجود ضعف‌های قانونی، عدم برنامه‌ریزی و سازمان‌دهی زکات و غیره اشاره کرد. دولت‌های اسلامی با برنامه‌ریزی صحیح و با توجه به ظرفیت‌های جامعه اسلامی قادر خواهند بود که زکات را وسیله‌ای برای توسعه انسانی و کاهش فقر قرار دهند که در نهایت منجر به پیشرفت کشورهای حوزه منا خواهد شد.

باز بودن تجارت، به عنوان نماینده‌ای برای تعداد کالاها و خدمات وارد شده و صادر شده،

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

همواره تأثیر منفی بر سطح فقر در کشورهای منتخب داشته است (به مدل‌های ٤، ٥، ٦، ٧، ٩ و ١٠ مراجعه کنید). بر این اساس، افزایش باز بودن تجارت بر کاهش فقر تأثیر دارد. افزایش باز بودن تجارت یک کشور باعث تشویق همکاری تجاری با سایر کشورها می‌شود. باز بودن تجارت می‌تواند کارایی شرکت را افزایش دهد. در نتیجه، این امر بر افزایش تولید، تشویق به افزایش درآمد مردم و کاهش سطح فقر تأثیر می‌گذارد. بر این اساس دولت‌های ناحیه منا باید جهانی‌شدن در حوزه تجارت و بازرگانی را در دستور کار قرار دهند. به وسیله حضور گسترده‌تر کشورهای مورد مطالعه، انتظار خواهد رفت که فقر کاهش پیدا کند و جامعه در مسیر پیشرفت قرار گیرد.

متغیر بعدی فساد است، فساد تأثیر مثبت بر سطح فقر در کشورهای منتخب داشته است. فساد به چند دلیل تهدیدی برای سرمایه‌گذاری خارجی است: محیط اقتصادی و مالی را مخدوش می‌کند. کارایی دولت و کسب‌وکار را با توانمند ساختن افراد برای تصاحب مناصب قدرت از طریق حمایت به جای توانایی کاهش می‌دهد و بی‌ثباتی ذاتی را در روند سیاسی ایجاد می‌کند. رایج‌ترین شکل فسادی که مستقیماً توسط کسب‌وکارها انجام می‌شود، فساد مالی به شکل تقاضا برای پرداخت‌های ویژه و رشوه‌های مرتبط با مجوزهای واردات و صادرات، کنترل مبادلات، ارزیابی مالیات، حمایت پلیس یا وام است. فساد انجام کارآمد کسب‌وکار را دشوار می‌کند. فساد بیشتر به فساد واقعی یا بالقوه در قالب حمایت بیش از حد، خویشاوندی، رزرو شغل، بودجه مخفی حزب و روابط مشکوک نزدیک بین سیاست و تجارت مربوط می‌شود. به گفته راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری، این انواع فساد به طور بالقوه خطر بسیار بیشتری برای تجارت خارجی دارد، زیرا می‌تواند منجر به نارضایتی عمومی، کنترل‌های غیرواقعی و ناکارآمد بر اقتصاد دولتی شود و توسعه بازار سیاه را تشویق کند. بزرگ‌ترین خطر در چنین فسادی این است که در برخی زمان‌ها آنقدر فراگیر شود یا رسوایی بزرگی به طور ناگهانی فاش شود، به گونه‌ای که واکنش مردمی را برانگیزد و منجر به سقوط یا سرنگونی دولت، سازمان‌دهی مجدد یا تجدید ساختار اساسی شود. نهادهای سیاسی کشور، یا در بدترین حالت، فروپاشی نظم و قانون، کشور را غیرقابل اداره می‌کند و مانع رشد اقتصادی می‌شود و باعث ایجاد فقر بیشتر خواهد شد. کشورهای حوزه منا باید با برنامه‌ریزی جهت کنترل و کاهش فساد نه‌تنها ناکارایی بخش عمومی را کاهش دهند، بلکه سبب کاهش فقر در جامعه شوند.

حاکمیت قانون تأثیر منفی بر سطح فقر کشورهای منتخب دارد. حاکمیت قانون، جزء فرعی قانون ارزیابی قدرت و بی‌طرفی نظام حقوقی است. بنابراین، یک کشور می‌تواند از نظر سیستم قضایی خود از رتبه بالایی برخوردار باشد، اما اگر از نرخ بسیار بالای جرم و جنایت رنج می‌برد یا اگر قانون به طور معمول بدون تحریم مؤثر نادیده گرفته شود (مثلاً اعتصابات غیرقانونی گسترده) می‌تواند از رتبه پایین برخوردار شود و باعث ایجاد فقر و بی‌عدالتی و نابرابری در کشور شود. با اصلاح برخی قوانین و سیاست‌های مربوطه زمینه برای توسعه سیستم قضایی، کاهش جرم و در نتیجه فقر و بی‌عدالتی ایجاد کرد.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

سیاهه منابع

الف- منابع لاتین:

Ajaz, Taufeeq, Md Zulquar Nain, Bandi Kamaiah, and Naresh Kumar Sharma. "Stock prices, exchange rate and interest rate: evidence beyond symmetry." *Journal of Financial Economic Policy* 9, no. 1 (2017): 2-19.

Ali, Salman Syed, and Hamid Hasan. "Measuring Deprivation from Maqāṣid Al-Sharīʿah Dimensionsin OIC Countries: Ranking and Policy Focus." *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics* 31, no. 1 (2018): 3-26.

Al-Roubaie, Amer. "Islamic Social Finance and Global Inequalities: The Case of COVID-19." *TAFHIM: IKIM Journal of Islam and the Contemporary World* 15, no. 2 (2022): 1-26.

Anwar, S., Nasri Bachtiar, Sri Maryati, and E. Arianto. "Human Quality Index Measurement: A Literature Review." *International Journal of Social Science* 4, no. 1 (2024): 47-52.

Apergis, Nicholas, and Arusha Cooray. "Asymmetric real exchange rates and poverty: The role of remittances." *Emerging Markets Review* 35 (2018): 111-119.

Azam, Muhammad, Nasir Iqbal, and Muhammad Tayyab. "Zakat and economic development: Micro and macro level evidence from Pakistan." *Bulletin of Business and Economics* 3, no. 2 (2014): 85-95.

Aziz, Yasir, Fadillah Mansor, Shujaa Waqar, and Luqman Haji Abdullah. "The nexus between zakat and poverty reduction, is the effective utilization of zakat necessary for achieving SDGs: A multidimensional poverty index approach." *Asian Social Work and Policy Review* 14, no. 3 (2020): 235-247.

Bakhri, Syaeful, and Pahrul Fauzi. "Significant role of economic growth in alleviating poverty." *1st Paris Van Java International Seminar on Health, Economics, Social Science and Humanities Atlantis Press* 535 (2020): 504-507.

Bashir, Abdel-Hameed M. "Reducing poverty and income inequalities: Current approaches and Islamic perspective." *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics* 31, no. 1 (2018): 93-104.

Bouanani, Mejda, and Besma Belhadj. "Does zakat reduce poverty? Evidence from Tunisia using the fuzzy approach." *Metroeconomica* 71, no. 4 (2020): 835-850.

Chandra, Hukum. "District-level estimates of poverty incidence for the state of West Bengal in India: application of small area estimation technique combining NSSO survey and census data." *Journal of Quantitative Economics* 19, no. 2 (2021): 375-391.

Coughlin, Cletus C., and C. G. Koedijk. "What do we know about the long run real exchange rate?." *The Federal Reserve Bank of St. Louis Review* 72, no. 1 (1990): 35-48.

Deyshappriya, N. P. R. "Impact of Macroeconomic Factors on Income Inequality and Income Distribution in Asian Countries." *ADBI Working Paper* 696 (2017).

Ha, Nguyen Minh, Nguyen Dang Le, and Pham Trung-Kien. "The impact of urbanization on income inequality: A study in Vietnam." *Journal of Risk and Financial Management* 12, no. 3 (2019): 146-159.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

Haneef, Mohamed Aslam, Ataul Huq Pramanik, Mustafa Omar Mohammed, Md Fouad Bin Amin, and Aliyu Dahiru Muhammad. "Integration of waqf-Islamic microfinance model for poverty reduction: The case of Bangladesh." *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management* 8, no. 2 (2015): 246-270.

"Human development report." UNDP (United Nations Development Programme), Last modified January 1, 1990. https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1990.

Islam, Mollah Aminul, Muhammad Asif Khan, József Popp, Wlodzimierz Sroka, and Judit Oláh. "Financial development and foreign direct investment—The moderating role of quality institutions," *Sustainability* 12, no. 9 (2020): 1-22.

Jenkins, Brian C. "A Python-based undergraduate course in computational macroeconomics." *The Journal of Economic Education* 53, no. 2 (2022): 126-140.

Khaleel, Fawad. "Redefining Poverty and Its Measurement: An Islamic Political Economy Perspective." *Global Review of Islamic Economics and Business* 4, no. 2 (2017): 68-81.

Moyo, Clement, Syden Mishi, and Ronney Ncwadi. "Human capital development, poverty and income inequality in the Eastern Cape province." *Development Studies Research* 9, no. 1 (2022): 36-47.

Neaime, Simon, and Isabelle Gaysset. "Financial inclusion and stability in MENA: Evidence from poverty and inequality." *Finance Research Letters* 24 (2018): 230-237.

Nogueira, Manuel Carlos, and Mara Madaleno. "Are international indices good predictors of economic growth? Panel data and cluster analysis for European Union countries." *Sustainability* 13, no. 11 (2021): 1-24.

Ouechtati, Ichraf. "Financial inclusion, institutional quality, and inequality: An empirical analysis." *Journal of the Knowledge Economy* 14, no. 2 (2023): 620-644.

Powell, Russell. "Zakat: Drawing insights for legal theory and economic policy from Islamic jurisprudence." *Pitt. Tax Rev.* 7 (2009): 10-17.

Qamruzzaman, Md. "Nexus between economic policy uncertainty and institutional quality: evidence from India and Pakistan." *Macroeconomics and finance in emerging market economies* 16, no. 3 (2023): 389-408.

Qurrata, Vika Annisa, and Nadiah Ramadhani. "The impact of HDI, minimum wages, investment and grdp on poverty in East Java in 2019." *KnE Social Sciences* (2021): 411-418.

Razmi, Mohammad Javad, Seyed Mohammad Javad Razmi, and Seyed Saeed Malek Sadati. "The role of institutional conditions in the impact of economic growth on poverty." *International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research* 14 (2021): 78-85.

Reza, Muhammad, Hijri Juliansyah, and Yulius Dharma. "The effect of Islamic human development index on poverty level in Bireuen district period 2000-2017." *Journal of Malikussaleh Public Economics* 1, no. 2 (2020): 35-43.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

Roy, Poulomi, Soma Ray, and Sushil Kumar Haldar. “Socio-economic determinants of multidimensional poverty in rural West Bengal: A household level analysis.” *Journal of Quantitative Economics* 17 (2019): 603-622.

Sadeq, AbulHasan M. “Poverty alleviation: an Islamic perspective.” *Humanomics* 13, no. 3 (1997): 110-134.

Septiarini, Maya Masita, and Sri Herianingrum. “Analisis I-HDI (Islamic Human Development Index) di Jawa Timur.” *Jurnal Ekonomi Syariah Teori dan Terapan* 4, no. 5 (2017): 381-395.

Shaikh, Salman Ahmed. “Zakat collectible in OIC countries for poverty alleviation: a primer on empirical estimation.” *International Journal of Zakat* 1, no. 1 (2016): 17-35.

Shaukat, Badiea, and Qigui Zhu. “Finance and growth: Particular role of Zakat to levitate development in transition economies.” *International Journal of Finance & Economics* 26, no. 1 (2021): 998-1017.

Shirazi, Nasim Shah, Sajid Amin Javed, and Dawood Ashraf. “Remittances, economic growth and poverty: A case of african OIC member countries.” *The Pakistan Development Review* (2018): 121-143.

Singh, Bhanu Pratap. “Institutional quality and poverty reduction in BRICS.” *Poverty & Public Policy* 13, no. 4 (2021): 335-350.

“The State of Development and Shared Prosperity in OIC Countries.” World Bank, Accessed Febrauary 29, 2017. https://elibrary.worldbank.org/doi/10.1596/978-1-4648-0926-2_ch2.

Widiastuti, Tika, Imron Mawardi, Siti Zulaikha, Sri Herianingrum, Anidah Robani, Muhammad Ubaidillah Al Mustofa, and Nikmatul Atiya. “The nexus between Islamic social finance, quality of human resource, governance, and poverty.” *Heliyon* 8, no. 12 (2022): 1-10.

Archive of SID.ir